

П'ятницьке кладовище

Назва кладовища П'ятницьке є первісним і пов'язане із розташуванням там у XVI столітті церкви Святої Великомучениці Параскеви. Вона згадується в люстрації від 1552 року в переліку п'яти церков міста Кременця: Святого Спаса, Святої Пречистої, Воскресіння Христового, Святого Миколая, Святої П'ятниці з власним священиком. В люстрації від 1563 року згадується священик Никифор, якому було надано без плати два рента землі на подвір'я та два з половиною на город. Територія, на якій знаходилася церква, називалася Запоточчя, і була відділена від міста потоком Ірва.

Згадується вона і в акті від 18 лютого 1636 року в постанові польської урядової комісії про розподіл в Кременці церков між православними та греко-католиками, при чому П'ятницька залишалася за православними. В документі зазначається, що прихожани жалілися на незручності підходу до церкви через крутизну схилу та просили дозволу про перенесення її на рівнину у передмістя Дубенське. Комісія дала дозвіл та перенесення, і воно відбулося. На новому місці вона знаходилася до свого зруйнування. Ще в період існування церкви на горі, на її подвір'ї ховали покійників, і на кінець XIX ст. це кладовище називали «П'ятенкою». На місці, де був престол церкви, стоїть дерев'яний хрест. Щорічно у вівторок Фоминої неділі здійснювалися проводи.[21]

Саме кладовище розташовувалося «від окописька жидівського і гірської дороги до гори Черча. Перед цвинтарем церква П'ятницька».[4] А отже на кінець XVIII століття воно займало набагато більшу територію ніж зараз.

Інша назва кладовища – «козацьке», пов'язане із подіями 1648 року, яке пов'язане зі штурмом Кременецького замку. Про це свідчить народна традиція та легенда. Захопивши укріплення, козацько – селянські загони зазнали великих втрат. Цілий день українське воїнство та кременецький люд копали могили убитим товаришам, а на вечір, коли

закінчилася панахида, уже сіло сонце. «Не годиться ховати героїв за пільми, - сказав до козацтва Максим Кривоніс, - поховаємо їх удосвіта. А зараз пом'янімо побратимів наших і спочинемо».

На ранок, коли козаки проснулися, то загиблих уже не знайшли, і тільки на місці домовин стояли довгими рядами сірі кам'яні хрести, а одна із могил була у формі бандури, на місці полегло бандуриста Остапа, який керував підкопом фортечного муру.[6]

Сам козацький характер кладовища має вагомі історичні підстави. Після переможної битви під Пилявцями війська повстанців рушили на Львів. Відповідно до рішення військової ради, основні козацькі сили здобували замки лише з ходу, а при активному опорі поляків облогу залишали на селянські загони. Наприкінці вересня 1648р. від війська М.Кривоноса відокремився загін під проводом полковника Дзевалава та сотників Васильєва і Петра Костенка в кількості семи тисяч чоловік, який взяв фортецю в облогу.[9, 21]. Кількості оточених поляків не встановлено, але враховуючи їх паніку та навальний наступ козаків, слід припустити, що їх було не мало, причому всіх статей та віку. Тактику штурму замків козаками нам дає І.Крип'якевич: «Про облозі фортець велике значення мала артилерія... Але головні оперативні завдання здійснювала піхота у взаємодії з саперними частинами. Довкола ворожих позицій з усіх сторін будувались шанці, вали, редути та інші укріплення. Для штурму стін застосовували великі дерев'яні щити, довгі драбини, і особливо "гуляй городи"...».[11] Та очевидно, більшість цих засобів повстанці використати не могли, перш за все через особливості розташування замку на рельєфі. На допомогу козацтву прибув тритисячний селянський загін отамана Колодки, який за переказами був із села Підлісці. Діючи в околицях Луцька, він розгромив кілька менших замків та полишений поляками Луцьк[9]

, після чого підійшов до Кременця.

Існує кілька гіпотез щодо здобуття замку. За однією з них, міщани Кременця розповіли козакам про місце знаходження запасів пороху і селітри. Вночі зробили підкоп під стіною, де були розміщені ці склади, і висадили в повітря. Пролом у фортечному мурі дав змогу захопити замок. За іншою гіпотезою військовий загін на службі у поляків, який складався з українців, домовився з повстанцями, і вночі відкрив ворота(ця версія підживлюється місцевою легендою про кобзаря з Підлісець Данила, який пробравшись у замок, зумів переконати воїнів – українців перейти до своїх[1]). Відсутність достовірних писемних свідчень змушує до певного аналізу даних гіпотез. Перша гіпотеза викликає певні сумніви: по - перше, на картинах та замальовках краєвидів Кременця 70-80рр. XIX ст. чітко видно, що теперішніх великих розломів у стінах немає, вони з'явилися на ілюстраціях 20-тих рр. Х

Х

ст., коли були наміри розібрати стародавні споруди на будівельний матеріал. Єдина сторона замку, яка слабо проглядається на замальовках знаходиться зі сторони гори Черчі. Можливо саме там і було здійснено козаками підкоп, враховуючи з того, що це було в дійсності найслабше місце у фортечних мурах. Стосовно здачі фортеці частиною української залоги, це здається малоімовірно з огляду на повне недовір'я до українців зі сторони поляків, що могло потягнути за собою відсутність воїнів українців у замку як таких або, швидше всього, строгий контроль за ними. Більш ймовірним виглядає співпраця замкової челяді із повстанцями, які в дійсності за попередньою домовленістю могли відкрити ворота або лаз(про їх існування свідчать дотепер збережені сліди замуrowаних ходів в стінах).

Як би там не було, після шеститижневих облог замок здобули, шляхетську залогу вирізали, городні пограбували і зруйнували

[11]

, а «акти городські і обивательські до замкового колодязя викинули». Сотники Василів і Петро Костенко гостювали в Кременці 10 тижнів, зайняті були грабунком міста, причому «усі сусідні села в попіл обернули.»[

17

] З фортеці забрали гармати, запаси пороху і продовольства. Частково були зруйновані укріплення.

Наприкінці 1648р. Києво - Бельським шляхом поверталось через Кременець з Замостя до Києва козацьке військо.

1651р. через місто двічі проходили ворогуючі війська: спочатку з Тернополя на Берестечко козацькі, які кілька днів простояли табором на його околицях. А 14 липня прибув король Ян Казимир з посполитим рушенням.[21]

Практично після цього активних військових дій в рамках національно - визвольної війни на території нашого краю не велось: все обмежувалося локальними діями.

Надзвичайно активно саме козацький характер кладовища почали пропагувати у 30-х роках минулого століття, в умовах піднесення національної самосвідомості під польським пануванням. Саме тоді на кладовищі знайдено могилу з написом «Сотник Войска Запорозького помер 1665г».[3] Слід відмітити, що поодинокі поховання городових козаків відбувалися на П'ятницькому кладовищі ще, очевидно, з

XVI

століття, так як у люстрації за 1563 рік згадуються у місті козаки, як напри

к

лад Василь Козак.[

7

]

Наприкінці 80-х – початку 90-х років Товариство охорони пам'яток історії і культури під керівництвом заступника голови Заремби С. З. проводило дослідження кладовища без розкопок, піднімалися плити та хрести. Було знайдено козацьку люльку, підкови від козацьких чобіт, талісман - козацьке сердечко. По надписі на одній плиті було встановлено напис церкви Парасковії, на іншій «Преподобний»(очевидно похований священник). Під плитою у вигляді великої бандури за їх версією поховано полкового бандуриста. Гіпотетично на кладовищі поховано до 500 козаків.[8]

На основі польових досліджень встановлено: П'ятницьке кладовище знаходиться на високому пагорбу, практично нависаючи над центром міста під горою Черчою. Посередині знаходиться сучасний пам'ятник на честь козаків, загиблих під час штурму Кременецької фортеці. Було нараховано 105 могил, як хрестів, так і надгробних плит. Три з них у формі бандур. Розташування могильних надгробків є несистематичне та немає чіткого планування. Більш густо могили знаходяться в центральній та південно – східній частині кладовища, а у західній переходять у окремі поховання. Надписи на могилах виконані церковнослов'янською мовою та практично стерті. Досить багато хрестів на території кладовища розташовані практично одні біля одного. Виключаючи факт багаточислового поховання, коли покійника клали на місце попередньої могили, схилиємося до факту, що така щільність пов'язана із одночасними похованнями греко-католиків та православних у XVIII

ст., коли православ'я було усунуто з релігійного життя краю.

[21]

Таким чином, спираючись на факти та результати дослідження, слід відмітити, що П'ятницьке кладовище є старим міщанським кременецьким кладовищем. Після штурму та захоплення Кременецького замку козацько – селянськими загонами на території кладовища були поховані загиблі козаки та селяни. Поховання козаків здійснювалися і в пізніший період часу, але основну їх частину становили городові, які були на службі у місцевої шляхти.

«Спаське» кладовище

На місці розташування залишків «Спаського» кладовища у давнину знаходився Спаський чоловічий монастир та церква Преображення Господнього або Спаська.

Знаходився він на горі Сичівка за містом. Про неї згадується в Кременецькій люстрації за 1563 рік. Уже у 1556 році монастир був в запустінні, а церква здавна знаходилася в приватній власності Петра Михайловича Семашка. Згадки про заснування монастиря відносять до 15 століття. В уривкові асерівського декрету 1777 року пишеться, що у 1556 році Сигізмунд Август дозволив церкву Святого Спаса, яка стояла пустою, та знаходилася у приватній власності кременецького старости Семашка, віддати Оліферу Даниловичу. Монастирю належав колодязь на схилі гори Сичівка та земля від вершини гори до вершини гори. У 1591 році один із нащадків Оліфера Даниловича, Ярмол Олехнович, кременецький бур граб, продав «вотчину свою церкву на Заполоч'ї Святого Спаса з підданими.», тестю своєму Трифону Воскресенському(священику Воскресенської церкви у Кременці). У 1602 році за привілеєм Сигізмунда III Спаський монастир із Сичівкою та Воскресенською церквою був відданий уніатському Кременецькому протопопу Федору Турському, який продав його архімандриту Шумського монастиря І. Богутину за 600 злотих, але так як Турський не мав права їх продавати, то вони за привілеєм Владислава від 20 жовтня 1646 року перейшли до протопопа Дубницького православного, так як його наступника ігумена Пасія Татомира архідиякон Єлович, маніфестом від 12 червня 1662 року звинувачував у незаконному привласненні майна та обернув їх в схизму. На кінець XVII ст.. не залишилося його слідів.[21]

Узагальнивши матеріали, С. Горін зазначає, що Кременецький монастир Святого Спаса існував, імовірно, в 30-40-х рр. ст., до 1563р. спорожнів, але невдовзі був відновлений і згадується в 1587р. і 1636р., та перебував у королівському володінні.[2]

За спогадами жителя Кременця Туницького Р. «Спаське» кладовище простягалось до гори Підлужної, сучасна вулиця Пісчана.

На даний час Спаське кладовище займає площу 13 на 14 метрів, на якій знаходиться 15 хрестів, розташованих спорадично. Варто відзначити, що і на даному кладовищі знаходиться одна надгробна плита у формі бандури.

«Могилки»

Ще одне кладовище на околиці Кременця, якому приписують козацький характер, знаходиться на західній межі міста, в напрямку до «Королівського мосту». Воно на даній території не одиноке. Недалеко від Ікви знаходилося два давніх кладовища: одне християнське, інше єврейське.[16] За цим місцем було зафіксовано кілька старих назв: «окописько», урочище «смужава Підлісецька», урочище «Богарино Мокосієве».[10]

Походження цього кладовища має кілька версій.

За однією легендою «Одне весілля їхало з Кременця, друге з Сапанова. Зустрівшись, один одному відмовились дати дорогу. Зав'язалася бійка, яка закінчилася смертю кількох чоловік. Їх поховали на місці бійки» .[19]

Старожили відмічають, що у 30-тих роках за цим кладовищем закріпилася назва «козацького».[16] Підтвердженням того факту є те, що зафіксовано сутичку козацького загону із польським підрозділом на мосту через Ікву в ході військової кампанії 1651 року під час походу Богдана Хмельницького на Берестечко. Таким чином загиблих козаків цілком ймовірно могли поховати на цьому кладовищі.

І третя версія визначає це кладовище як військове. У період першої світової війни, у 1915 – 1916 роках вздовж Ікви проходила лінія австро – російського фронту. Російські війська укріпилися вздовж гряди Кременецьких гір, а австрійські війська розташувалися на лівому березі Ікви.

Влітку 1916р. у даному районі відбувся широкомасштабний наступ російських військ, відомий під назвою «Сапанівський прорив», який був складовою наступальної операції Південно-Західного фронту під командуванням генерала Брусилова. Саме на цьому місці і були поховані воїни російської армії, які загинули в ході військових дій, і пам'ять про це була досить жива. Старожили згадують, що на початку 20 - тих років минулого століття хрести на могилах російських воїнів були дерев'яні та недоглянуті.[12]

У 1937 році було заново впорядковано кладовище біля «Королівського мосту», на цьому місці було поставлено та освячено пам'ятник воїнам російської армії, загиблим під час першої світової війни.

«1937 году, 7 июня, был установлен небольшой каменный памятник с двумя надписями: «В память неизвестным воинам павшим на поле брани и здесь лежащим усопшим христианам не имущих сродников»; «от прихожан Кременецкой Покровской церкви и Подлесецко - Млиновецкой парафии». Пел хор Покровский и Млиновецкий. Памятник освятил иеромонах Арсений(Гончаренко) и священник Мих. Процюк.» [10]

В результаті польових досліджень встановлено: кладовище розташоване на рівнині, за триста метрів на північ від дороги Кременець-Іква. Сама територія займає площу 25 на 13 метрів, на якій ростуть дерева. На території знаходиться 17 могил та пам'ятник, відкритий у 1937 році з надписом, який знаходиться у західній частині кладовища та 16 кам'яних хрестів. Могили розташовані безсистемно, більше концентруючись у східній стороні.

Отже, спираючись на документи та легендарні перекази, слід відмітити наступне. Дане кладовище має давній характер, що підтверджується його сусідством із давнім єврейським. Цілком ймовірно, що на ньому була похована якась кількість козаків з періоду 1651 року. Разом з тим це кладовище має і військовий характер, так як на даному місці були поховані воїни російської та австро-угорської армії періоду першої світової війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адамович Валентина. На поклик волі. – Кременець, 1997.

2. Горін С. Монастирі волинських міст у XVI – першій половині XVII ст.: аспекти чисельності./Студії матеріали з історії Волині. – Кременець. 2009. i
3. Данилюк Михайло. Повстанський записник. - Видавництво ім.О. Теліги. Фундація ім. Ольжича. Київ. 1993р.
4. Інструктаж геометричний міста його королівської милості Кременця згідно декрету короної комісії й. к. м. записаний до карт. ... Інструктаж складений 22. VIII. 1783р. – Архів Медведєва С.О.
5. Крем'янчанка Неоніла. Нескорима «Наталка»./ Було в матері три сини. – Тернопіль. СМП Астон. 1999.
6. Крем'янчанка Неоніла. Орлине гніздо. – Кременець, 1995р.
7. Люстрація міста Кременця за 1563 рік.: фотокопія із фондів Центрального державного архіву. - Архів Медведєва С.О.
8. Малярник І. Відроджується минушина. – Прапор перемоги, №49, 19 червня 1991 року.
9. Матвіюк М., Оболончик Н. Козацька міць, козацька честь. - Діалог, 3 жовтня, 1998р.
10. Медведєв Сергій, Савчук Віталій. Великий перелом. – Кременець, 2008
11. Медведєв Сергій, Савчук Віталій. Кременецький замок/ Краєзнавчі історії з історії Кременеччини. – Тернопіль. 2009.

12. Медведєв Сергій, Савчук Віталій. Кременеччина у першій світовій війні/ Краєзнавчі історії з історії Кременеччини. – Тернопіль. 2010.
13. Медведєв Сергій, Савчук Віталій. Свято-Покровська церква/ Краєзнавчі історії з історії Кременеччини. – Тернопіль. 2010.
14. Памятки истории и архитектуры Украинской ССР. – Киев, 1972 г.
15. Рижский 11-й драгунский полк. – ru. wikipedia. org./.../Рижский_11-й_ драгунский_по лк
16. Савелюк Й. Історія Крем'янця. Зошит перший. – Кременець, 1934.
17. Сендульський. Город Кременец. - Волынские епархиальные ведомости. №11, 1874, Кременец-Почаев.
18. Служебно – административные акты Якутского церковного братства при св. Инокентиевской, а с 25. III. 1919г. Покровской церкви г. Кременца. Часть, повоенного времени и за время председателя П.С. Ильина с 26. XI. 1 918г. По 9 февраля 1939г. Шнуровой реестр с 28.
IV
. 1917 по 9.
II
.1939.
19. Спогади Лахміцького Миколи, жителя с. Великі Млинівці, 1910 року народження, записано 1995 року Медведєвим Сергієм

старі православні кладовища кременця

Написав Administrator

Четвер, 19 квітня 2012, 20:16 - Останнє оновлення Четвер, 19 квітня 2012, 20:22

20. Спогади Залєвської Соні, 1917 року народження, жительки с. Великі Млинівці, записано 1995 року Медведєвим Сергієм

21. Теодорович Н. И История города Кременца Волинской губернии. - издана в г. Седлец, 1904.